

М.М.Заброцький, професор, завідувач кафедри педагогіки і психології (Житомирський ОІППО);

С.М. Дмитрієва, доцент, завідувачка кафедри загальної, вікової та педагогічної психології (ЖДУ імені Івана Франка);

Л.А.Кльоц, завідувач обласним центром практичної психології та соціальної роботи.

Досвід співпраці Житомирського Інституту післядипломної педагогічної освіти та Житомирського державного університету імені Івана Франка з розвитку професійної компетентності вчителів: Житомирщина: минуле, сьогодні, поступ у майбутнє / Науковий збірник. - Житомир, 2007. – Т 2.

Вирішення нових завдань, поставлених перед системою освіти України процесами державотворення, кардинальними змінами у суспільно-політичному та економічному житті суспільства, не в останню чергу залежить від професійної компетентності та громадянської позиції вчителя. В силу сказаного підвищення кваліфікації вчителів сьогодні не може обмежуватися лише інформаційними аспектами, навіть у самому широкому розумінні останніх, центр уваги переноситься на концептуальний розвиток особистості учителя та формування його професійної компетентності.

Для координації зусиль у вирішенні цих завдань у Житомирському обласному інституті удосконалення вчителів (нині Житомирський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти) у 1990 році було відкрито кафедру педагогіки і психології (завідувач – професор М.М.Заброцький).

Основними напрямками наукової роботи кафедри є: дослідження психолого-педагогічних проблем розвитку професійної компетентності вчителя в системі неперервної педагогічної освіти, з'ясування специфіки педагогічного керівництва процесом соціалізації особистості в умовах особистісно зорієнтованої освіти, вивчення психологічних наслідків аварії на Чорнобильській АЕС та розробка наукових засад підвищення кваліфікації учителів зони радіоекологічного контролю. У вирішенні зазначених проблем кафедра активно співпрацює з НДІ психології АПН України ім. Г.С.Костюка, Центральним інститутом післядипломної педагогічної освіти АПН України та Житомирським державним університетом ім. І.Я.Франка.

Головні наукові здобутки: Проведено теоретико-експериментальне дослідження педагогічного спілкування як глибинної характеристики педагогічного процесу, різновиду професійного спілкування, через яке здійснюється різнопланова соціально-психологічна взаємодія вчителя з учнями. На основі уявлення про духовність як екзистенціальну характеристику людини обґрунтовано розуміння педагогічної позиції як особливого вияву трансцендентної позиції особистості. Показано, що особистісно-орієнтована освіта вимагає від учителя педагогічної позиції, характерної для діалогічної взаємодії учасників педагогічного процесу. Розроблена теоретична модель комунікативної компетентності педагога, проаналізовані області, які вона охоплює, розкрита її структура, описані компоненти та рівні розвитку. Обґрунтовано, що визначальними її аспектами

є компетентність передусім у суб'єкт-суб'єктному спілкуванні, у розв'язанні продуктивних задач спілкування, в оволодінні не лише операційно-інструментальним, але й особистісним рівнем спілкування з іншими учасниками педагогічного процесу. Описані особливості комунікативної компетентності вчителя в умовах навчально-дисциплінуючої та особистісно-орієнтованої педагогічних парадигм. Проаналізовано взаємозв'язок між рівнем комунікативної компетентності вчителя та особливостями його самосвідомості. Досліджені соціально-психологічні характеристики, що є причиною труднощів у спілкуванні з учнями. Виявлені психологічні умови, від яких залежить розвиток у педагогічних працівників продуктивного рівня комунікативної компетентності. Обґрунтовані та апробовані організаційні форми та методи розвитку комунікативної компетентності у педагогічних працівників та практичних психологів, розроблені та апробовані ділові ігри, підібрані комплекси психотехнічних управ, що можуть використовуватися як для розвитку комунікативної компетентності, так і для розв'язання інших задач підвищення професійної кваліфікації педагогів. На основі проведених експериментальних досліджень описані психологічні наслідки аварії на Чорнобильській АЕС для педагогічних працівників зони радіоекологічного контролю, теоретично обґрунтовані та апробовані засади підвищення їх кваліфікації з урахуванням цих наслідків.

За матеріалами проведених досліджень опубліковано більше 200 робіт, з них понад 30 монографій та навчальних і методичних посібників, з яких 15 мають гриф Міністерства освіти і науки України. Кафедра систематично організовує міжвузівські та обласні науково-практичні конференції з актуальних питань професійної підготовки вчителя та проблем навчання і виховання учнівської молоді.

Під науковим керівництвом професора М.М.Заброцького підготовлено і захищено три кандидатські дисертації (за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія), ряд пошукачів працює над дисертаційними дослідженнями.

Кафедра стояла у витоків психологічної служби області, створення якої розпочалося з надання наукової, методичної та організаційної допомоги першим практичним психологам і соціальним педагогам, які у 1992 році прийшли працювати в навчальні заклади (координатором цієї роботи стала викладач кафедри Бойко І.І.). У 2000 р. у структурі Житомирського ОШПО було створено обласний центр практичної психології та соціальної роботи (перший керівник центру - викладач кафедри Клецова Є.С.).

Психологічна служба області пройшла етап становлення, довівши свою необхідність для соціальної й педагогічної практики. Практичні психологи (соціальні педагоги), здійснюючи свої професійні обов'язки, вирішували актуальні завдання сучасної освітянської галузі – оновлення змісту й форм навчально-виховного процесу, психологічний супровід педагогічних новацій, пошук і робота з обдарованими дітьми, захист психічного здоров'я учасників навчально-виховного процесу, профілактика алкоголізму, наркоманії, СНІДу,

протиправної поведінки, насильства над дітьми, підвищення психологічної культури учнів, батьків, учителів, керівників освітніх закладів.

Основною метою діяльності у період становлення психологічної служби області була розробка організаційних, методичних засад функціонування й розвитку служби та забезпечення навчальних закладів практичними психологами і соціальними педагогами. Основним результатом діяльності служби за перші 5 років стало розуміння керівниками освіти, вчителями та батьками необхідності впровадження надбань вітчизняної й зарубіжної психології у практику навчально-виховного процесу. Також із року в рік спостерігається позитивна тенденція щодо введення психологів і соціальних педагогів у навчальні заклади (2001-2002н.р.- 168 працівників; 2002-2003н.р.- 189; 2003-2004н.р.-270; 2004-2005н.р.-385; 2005-2006н.р.-439; 2006-2007н.р.-502).

Сьогодні центром (завідуюча - Кльоц Л.А.) під науковим керівництвом кафедри проводиться систематична, цілеспрямована організаційно-методична робота з понад 500 практичними психологами та соціальними педагогами: пошук, узагальнення та розповсюдження передового досвіду роботи, розробка та впровадження у практику комплексних психолого-педагогічних технологій роботи психологів і соціальних педагогів різних типів навчальних закладів, проведення семінарів для керівників психологічних служб, практичних психологів та соціальних педагогів, здійснення експертизи психологічного інструментарію, організація роботи творчої групи та школи передового досвіду практичних психологів, проведення конференцій, круглих столів тощо.

Систематично проводяться психологічні дослідження («Емоційні стани дітей 6-7 річного віку та їх врахування в навчально-виховному процесі в період адаптації» (2003-2005 рр.), «Адаптація учнів до навчання у школі другого ступеня» (2005-2007 рр.) та ін.). За результатами досліджень підготовлено методичні рекомендації для психологів, соціальних педагогів, педагогічних працівників, батьків: “Діагностика і корекція емоційних станів молодших школярів”, “Практичному психологу про суїцид”, “Проективні методики”, ”Психологічний супровід дітей та учнівської молоді”, «Особливості діяльності практичного психолога дошкільного навчального закладу», «Адаптація учнів до навчання у школі другого ступеня», «Основи педагогічної психогігієни», «Стратегія розвитку психологічної служби системи освіти Житомирської області на період до 2008 року», «Експертиза психологічного інструментарію».

Робота обласного центру практичної психології та соціальної роботи спрямована на координацію діяльності психологічних служб різних рівнів по реалізації програм: “Діти України”, “Обдаровані діти”, “Здоров’я нації на 2002 – 2011 роки”; “Комплексної програми формування навичок здорового способу життя” (за проектом “Діалог”), “Комплексної Програми профілактики злочинності на 2001–2005 рр.”; програми МОН України ПРООН/ЮНЕЙДС “Сприяння просвітницькій роботі “рівний –рівному” серед молоді України щодо здорового способу життя”, “Державної програми

запобігання дитячій бездоглядності на 2003 – 2005 рр.” Психологічні служби районів, міст області розвивають співробітництво з громадськими організаціями, проводять спільні заходи, спрямовані на збереження репродуктивного здоров’я учнівської молоді. Обласний центр співпрацює з обласним центром ССМ, обласним центром профілактики й боротьби зі СНІДом, Житомирським обласним центром молодіжних ініціатив. Працівники обласного центру залучені до роботи експериментальних майданчиків, які функціонують в області: “Школа – розуміння” – м. Бердичів, ЗОШ №10, науковий керівник - Фурман А.В. (професор Тернопільського інституту експериментальних систем освіти); “Розвиток життєвої компетентності учнів в умовах 12-річної освіти” – м. Коростень, НВК №12, науковий керівник - Єрмаков І.Г. (ст. науковий співробітник інституту педагогіки АПН України).

Психологічна служба бере участь у ряді міжнародних проєктів, зокрема: у програмах запобігання насильству «Торгівля людьми» (організатор - Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда – Україна»), «Як збуваються і розбиваються мрії?» (організатор - Міжнародний шкільний проєкт), «Профілактика проявів агресії в українських школах» за підтримки програми RITA (організатор - українсько-польське наукове товариство).

Важливим етапом у розвитку психологічної служби області стало прийняття Стратегії розвитку психологічної служби Житомирської області на період до 2008 року (Наказ управління освіти і науки Житомирської облдержадміністрації від 14.03.2005 р. № 91). У рамках реалізації прийнятої стратегії 28 листопада 2006 року був проведений перший обласний з’їзд працівників психологічної служби, на якому підводились підсумки роботи служби за період становлення та приймалися рішення щодо подальшого розвитку служби. Зокрема, основними напрямками розвитку психологічної служби області є розвиток мережі психологічної служби відповідно до встановлених нормативів, посилення контролю за результатами діяльності працівників служби, дотримання вимог Етичного кодексу та нормативних документів, вдосконалення і розширення методичної бази працівників служби, стимулювання, пошук, узагальнення й розповсюдження передового досвіду роботи, розробка й впровадження організаційних та методичних засад професійної діяльності соціальних педагогів, розробка та впровадження у практику комплексних психолого – педагогічних технологій роботи психологів і соціальних педагогів різних типів навчальних закладів, посилення співпраці з психолого-медико-педагогічними консультаціями.

Кафедра педагогіки і психології Житомирського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти та обласний центр практичної психології і соціальної роботи активно співпрацюють з кафедрами соціальної і практичної психології та загальної, вікової і педагогічної психології Житомирського державного університету імені Івана Франка. Декан соціально-психологічного факультету, завідувач кафедри соціальної і практичної психології, доцент Музика О.Л. та завідувачка кафедри загальної,

вікової і педагогічної психології, доцент Дмитрієва С.М. систематично виступають перед педагогами та психологами області з лекціями з актуальних проблем психологічної науки. Проводяться спільні семінари кафедри педагогіки і психології, обласного центру практичної психології і соціальної роботи і кафедри загальної, вікової та педагогічної психології. Викладачі кафедри загальної, вікової та педагогічної психології проходять стажування на кафедрі педагогіки і психології Житомирського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, глибоко вивчаючи досвід працівників інституту по підвищенню професійної компетентності вчительства.

Кафедра загальної, вікової та педагогічної психології є молодого, оскільки вона заснована 2 червня 2001 року на основі поділу кафедри психології. Протягом свого існування кафедра приділяє значну увагу пошуку ефективних шляхів підвищення психологічної підготовки студентів-майбутніх педагогів до вчительської діяльності. Вивчаються можливості використання навчальних дисциплін психологічного циклу для формування творчої особистості майбутнього педагога. Глибокий аналіз навчальних програм, підручників, посібників дозволив визначити оптимальний обсяг знань, умінь і навичок, засвоєння яких студентами має забезпечити високий рівень їхньої готовності до педагогічної діяльності. Виявляються можливості і традиційних форм вузівського навчального процесу, і нових педагогічних технологій та активних методів навчання. Результати досліджень відображаються викладачами кафедри у наукових публікаціях.

Основні напрями наукової роботи кафедри:

2001-2005 р.р. - кафедра працювала над комплексною науковою темою «Психологічні засади розвитку самостійності учнівської молоді»;

2002-2004 р.р. – викладачі кафедри виконували держбюджетну тему «Гуманізація національної освіти в умовах становленні ринкових стосунків»;

2006-2010 р.р. – кафедра працює над комплексною науковою темою «Психологічні основи особистісно-орієнтованого навчання і виховання у середній і вищій школі».

Основні наукові результати за 2001-2005 р.р.: здійснена теоретична розробка проблеми пізнавальної самостійності учнівської молоді і визначені адекватні експериментальні засоби для її розвитку; виявлено об'єктивні показники розвитку самостійності учнів різних вікових груп та студентів – майбутніх педагогів; розкриті потенційно значимі для розвитку самостійності школярів (студентів) психологічні характеристики особистості вчителя (викладача ВНЗ); описано психолого-педагогічні фактори розвитку самостійності особистості.

У 2002 році викладачі кафедри загальної, вікової та педагогічної психології виграли конкурс на державне фінансування науково-дослідної роботи “Гуманізація національної освіти в умовах становлення ринкових стосунків”, який проводив Державний фонд фундаментальних досліджень Міністерства освіти і науки України. У 2003-2004 році члени кафедри продовжували працювати над даною держбюджетною темою.

Науковий керівник теми – Чебикін О.Я. – доктор психологічних наук, професор, дійсний член АПН України.

Виконавці : Чебикін О.Я. – доктор психологічних наук, професор, дійсний член АПН України; Журавльова Л.П. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної, вікової та педагогічної психології ЖДПУ ім. І.Франка; Максимець С.М. – кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри загальної, вікової та педагогічної психології ЖДПУ ім. І.Франка; Кульбіда Н.М. – аспірант НПУ ім. М.П.Драгоманова; Ткачук Л.В. – пошукач Південного наукового центру АПН України.

Основні наукові результати по виконанню даної держбюджетної теми.

Визначено критерії діагностування та рівні сформованості особистісних передумов успішної діяльності майбутніх спеціалістів в процесі професійної підготовки в умовах становлення ринкових стосунків. Розроблено теоретичну модель формування особистісно-професійного самовизначення, яка відображає сфери його прояву, шляхи, умови та методи підвищення, а також показники сформованості. Підбрано діагностичний інструментарій дослідження структурних компонентів Я-концепції, зокрема психологічного “Я” – самоефективності та етичної самоцінності – і соціального “Я” – структур вертикального та горизонтального “індивідуалізму” і “колективізму” та здійснено експериментальне вивчення цих компонентів.

Експериментально досліджено зміст професійних ауто- і гетеростереотипів підприємницької діяльності, вивчено особливості суб’єктивної моделі успіху у даної професійної спільноти та визначено характер мотивації досягнення, зокрема співвідношення індексів мотивації досягнення та уникнення невдачі у майбутніх підприємців в процесі професійної підготовки.

Розроблено і проведено тренінг «Психологія особистісного самовизначення сучасного юнацтва в умовах становлення ринкових стосунків» зі студентами факультету іноземних мов ЖДПУ імені Івана Франка (II-IVкурс) та учасниками програми підготовки резерву кадрів Житомирського агроекологічного університету.

За звітний період розроблено та експериментально перевірено освітні технології організації адаптивно-динамічного формування готовності до особистісного та професійного самовизначення, соціально-психологічної адаптації сучасної молоді.

Проведено формуючий експеримент, який був спрямований на розвиток симптомокомплексу якостей особистості “нового типу”, зокрема, комунікативних умінь, емпатійності, соціально-емоціональної чутливості, емоціонального саморозвитку, самопізнання (на базі факультету іноземних мов Житомирського державного університету імені Івана Франка). В основу розробленої системи роботи з формування якостей “успішної особистості” було покладено метод активного керованого інтеріндивідуального навчання, який реалізується через навчальну програму, що включала в себе роботу з різними напрямками самоаналізу, груповий обмін досвідом, психогімнастичні

вправи, конструювання, обговорення та програвання професійно-важливих ситуацій.

У 2006 році викладачі кафедри розпочали роботу над комплексною науковою темою «Психологічні основи особистісно-орієнтованого навчання і виховання у середній і вищій школі». Проводиться теоретичне та експериментальне дослідження психологічних основ особистісно зорієнтованого навчання. Доведено, що організація особистісно зорієнтованого навчання вимагає переходу викладачів, вчителів від суб'єкт-об'єктної до суб'єкт-об'єктної педагогічної парадигми, основними принципами якої є співробітництво, співтворчість викладача і студентів, вчителя та учнів, забезпечення їхньої самореалізації як партнерів у творчому процесі. Показана необхідність подолання репродуктивної стратегії навчання, що передбачає побудову навчального процесу в монологічному режимі і відповідає суб'єкт-об'єктній педагогічній парадигмі, та її наслідків: формалізм засвоєння наукових понять, зниження мотивації учіння, блокування творчої активності педагогів і школярів, невміння орієнтуватися в нестандартних ситуаціях, шаблонне догматичне мислення й авторитарність у педагогічній діяльності, низьку соціально-психологічну компетентність учителів. Розкриті основні чинники застосування продуктивної стратегії навчання, яка відповідає суб'єкт-суб'єктній педагогічній парадигмі. Розроблена модель даної стратегії навчання у вигляді організації навчального процесу на основі педагогічної співтворчості, виділені об'єктивні та суб'єктивні фактори її успішної реалізації: оптимальне використання діалогічних форм навчання школярів (студентів); введення елементів творчого тренінгу у навчання; проблематизація навчального процесу на основі творчих завдань; переважне застосування педагогічних засобів непрямого управління, орієнтованих на оптимальну самореалізацію особистості; застосування групової форми навчання; створення психологічної атмосфери взаємної поваги учасників навчального процесу; формування відповідної мотивації до співтворчості у партнерів зі спілкування; трансформація психологічної позиції педагога: перетворення його із носія інформації на консультанта й організатора процесу навчання; зміна орієнтації учня (студента) з «учнівства» на «партнерство».

Обґрунтовано ідею про те, що у нерозривному зв'язку із принципами побудови особистісно зорієнтованої освіти потрібно розглядати проблему ціннісних орієнтацій, духовності і духовних цінностей учнівської молоді.

Розкривається психологічна сутність цінностей, ціннісних орієнтацій, духовності, духовних цінностей особистості, досліджується становлення ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки, зміст ціннісних орієнтацій сучасних студентів, динаміка їх ієрархічної структури, фактори впливу на зміст і структуру ціннісних орієнтацій (майбутня спеціальність, вік, стать). Для розв'язання цих цілей проводиться порівняльний аналіз психолого-педагогічних особливостей системи ціннісних орієнтацій, духовних цінностей студентів різних факультетів,

курсів і статевої приналежності. Також визначаються особливості розуміння сучасними студентством сутності понять «духовність» і «духовне багатство» для конкретної людини і народу в цілому, що дозволяє встановити рівень національної самосвідомості молоді, визначити перспективні шляхи й основні труднощі становлення української національної ідеї та відповідні завдання, які постають при організації навчально-виховного процесу у вищій школі.

Викладачі кафедри керують і науковою роботою студентів, здійснюють керівництво студентськими науковими проблемними групами, керують роботою психологічного гуртка.

Масовість наукової роботи зі студентами, а також посилена увага до якості курсових та дипломних робіт є основними чинниками, завдяки яким студенти регулярно посідають призові місця на Всеукраїнських олімпіадах і конкурсах наукових робіт з психології.

Результати участі студентів у Всеукраїнських олімпіадах та конкурсах наукових робіт з психології

2005 рік	<i>Команда ЖДУ</i>	I командне місце на Всеукраїнській олімпіаді з психології, Київ, МАУП	Наукові керівники – викладачі кафедри
2005 рік	<i>Радомська Марина,</i> студентка II курсу факультету іноземних мов	II місце на Всеукраїнській олімпіаді з психології, Київ, МАУП	Наукові керівники – доцент С.М. Максимець, ст. викладач Л.П. Бутузова
2005 рік	<i>Островська Аліна,</i> студентка III курсу історичного факультету	I місце на Всеукраїнській олімпіаді з психології, Київ, МАУП	Науковий керівник – доцент С.М. Дмитрієва
2005 рік	<i>Кляченко Юлія,</i> студентка III курсу фізико-математичного факультету	I місце на Всеукраїнській олімпіаді з психології, Київ, МАУП	Наукові керівники – доцент С.М. Максимець, В.М. Остринська
2004 рік	<i>Островська Аліна,</i> студентка II курсу історичного факультету	II місце на Всеукраїнській олімпіаді з психології, Київ, МАУП	Науковий керівник – доцент С.М. Дмитрієва
2004 рік	<i>Кляченко Юлія,</i> студентка II курсу фізико-математичного факультету	II місце на Всеукраїнській олімпіаді з психології, Київ, МАУП	Наукові керівники – доцент С.М. Максимець, В.М. Остринська

2004 рік	<i>Марчук Тетяна,</i> студентка V курсу природничого факультету	I місце у I Всеукраїнському конкурсі на кращу наукову роботу серед студентської молоді, Київ	Науковий керівник – доцент С.М. Дмитрієва
2003 рік	<i>Марчук Тетяна,</i> студентка V курсу природничого факультету	II місце у конкурсі „Студент року” у номінації „Прометей науки”, Житомир	Науковий керівник – доцент С.М. Дмитрієва
2003 рік	<i>Татура Ірина,</i> студентка II курсу факультету іноземних мов	IV місце на Всеукраїнській олімпіаді з психології, Донецьк, Донецький університет	Науковий керівник – доцент Л.П. Журавльова
2002 рік	<i>Марчук Тетяна,</i> студентка III курсу природничого факультету	I місце на Всеукраїнській олімпіаді з психології, Донецьк, Донецький університет	Науковий керівник – доцент С.М. Дмитрієва
2001 рік	<i>Марчук Тетяна,</i> студентка II курсу природничого факультету	I місце на Всеукраїнській олімпіаді з психології, Київ, НПУ ім. М.П. Драгоманова	Науковий керівник – доцент С.М. Дмитрієва
2001 рік	<i>Зарницький Андрій,</i> студент II курсу факультету іноземних мов	IV місце на Всеукраїнській олімпіаді з психології, Київ, НПУ ім. М.П. Драгоманова	Науковий керівник – доцент Л.П. Журавльова
2000 рік	<i>Рафальська Наталія,</i> студентка V курсу факультету іноземних мов	I місце на Всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт з психології, Київ, НПУ ім. М.П. Драгоманова	Науковий керівник – доцент Л.П. Журавльова
1999 рік	<i>Мачушник Олена,</i> студентка IV курсу факультету підготовки вчителів початкових класів	II місце на Всеукраїнській олімпіаді з психології, Київ, НПУ ім. М.П. Драгоманова	Науковий керівник – доцент Л.М. Король

Плідна співпраця кафедри загальної, вікової та педагогічної психології Житомирського державного університету імені Івана Франка та кафедри

педагогіки і психології, обласного центру практичної психології і соціальної роботи Житомирського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти дозволяє більш глибоко і творчо розробляти проблему розвитку професійної компетентності вчительства.